

СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Зінаїда Живко, кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної безпеки,
Львівського державного університету внутрішніх справ
полковник міліції

Михайло Живко, черговий комендант комендатури

Львівського державного університету внутрішніх справ, капітан міліції,
ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Ілона Живко, співробітник в/ч Е 6308, здобувач кафедри філології
Львівського національного університету

СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлюються проблеми, пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки в сучасних організаціях, необхідність розв'язання питань, пов'язаних з використанням відходів та з недостатнім оперативним і ефективним реагуванням динаміки економічних і екологічних процесів в державі. Ставиться питання про розроблення механізму безпечного регулювання природокористування та екологічного управління в сучасних організаціях.

Постановка проблеми. Життєдіяльність сучасного суспільства – це надзвичайно складний комплекс технічних, організаційних, економічних, соціальних та інших механізмів, тісно взаємозв'язаних. Пізнання цих процесів відбувається через накопичення досвіду.

Однак найбільшою небезпекою для людства є не ядерна війна й економічні катастрофи, а недосконале світорозуміння та мислення, яке випливає з наслідків, не бажаючи бачити причину, і веде людство до самознищення. Отже, незважаючи на вагомий відкриття сучасної науки, людство постає перед невідомістю з проблем управління процесами своєї життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна політика розвинених країн базується на принципі кооперації, суть якого у спільному розв'язанні екологічних питань державою, підприємництвом та власне громадянами. Адже збереження якості середовища, в якому ми живемо, умов для нормального функціонування підприємств, є пріоритетом держави. Сьогодні можна виокремити цілий економіко-правовий комплекс важелів з охорони, збереження та раціонального природокористування:

- інвестиції на охорону природних ресурсів;
- створення державних та регіональних екологічних фондів;
- цільове призначення асигнувань на будівництво очисних споруд;
- платежі за ресурси та забруднення навколиш-

нього середовища;

- штрафні санкції за порушення норм природокористування;
- надання пільг в оподаткуванні підприємств;
- надання на пільгових умовах кредитів для реалізації проектів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- звільнення від оподаткування екологічних фондів;
- цільова підтримка підприємств щодо розвитку екологічно безпечних технологій та процесів;
- вдосконалення нормативно-правової бази щодо охорони довкілля;
- підготовка кадрового апарату екологічних служб;
- введення нових стандартів якості навколишнього середовища;
- забезпечення експертизи продуктів харчування;
- розроблення та реалізація програм контролю за забрудненням довкілля;
- розроблення законодавчої бази щодо використання відходів;
- організація систем моніторингу.

Дослідженням питань екобезпеки, охорони довкілля та зменшення впливу шкідливого виробництва на природне середовище і людський потенціал, задіяний у ньому, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, М.С. Мальований, Ю.І. Губський, В.Б. Долго-Сабуров, В.В. Храпак, Н.Ф. Реймерс, М.Е. Красненський,

СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Р.З. Берлінг, М.М. Кисельов, Т.В. Гардашук, А.В. Толстоухов, В.Л. Деркач, Ф.М. Канак та інші. Питання екологічної безпеки особливо актуальні сьогодні, позаяк психологічна свідомість нашого підприємця ще не готова для затрат та інвестицій на майбутні покращення екології в розрізі держави, бізнесу та кожного індивіда зокрема.

Мета роботи – дослідження потреб та вимог економіко-правового комплексу захисту навколишнього середовища та екобезпеки держави і суспільства загалом.

Виклад основного матеріалу. Така система, як держава – величезний багатогранний і надзвичайно складний організм, що потребує вироблення мудрої моделі й високопрофесійних керівних кадрів з енциклопедичними теоретичними і практичними знаннями з проблем управління, економіки, політології, права, виробництва, психології, соціології та ін. Звідси, держава – це складна система, що складається із взаємозалежних підсистем, які тісно взаємозв'язані. Механізм управління державою та її підсистемами можна порівняти з організмом людини, який чуйно реагує на найменші відхилення у будь-якому складовому елементі. При відсутності у держави чітко відпрацьованого механізму управління, вона стає вразлива до нападів будь-яких зовнішніх чи внутрішніх руйнівних сил. Недоліком системи управління нашої держави є велика вразливість її як від факторів зовнішнього, так і внутрішнього впливу.

Людські системи занепадають чи розвиваються залежно від джерел живлення, тобто від постачання знання, світла чи темряви. Тому останнім часом вчені повертаються до вивчення Біблії, в якій міститься доктрина стратегічних орієнтирів розвитку суспільства і людства на землі. Однак ці орієнтири потребують розроблення конкретних механізмів їх реалізації, тобто тактики досягнення стратегічних цілей. Для цього Бог наділив людину розумом і здатністю логічно мислити. Однак сутність управління повинна визначатися не певними історичними чи соціальними факторами, а системним комплексним підходом з урахуванням дії всього спектра об'єктивних законів. Адже ринок за природою надмірно агресивний без людської моралі, де кожен захищає лише свої інтереси, а хаотичне або напівхаотичне поєднання окремих елементів управління дає небажані кінцеві наслідки.

Подолання Україною економічної кризи, участь у загальноєвропейських та світових організаціях і структурах, які ставлять високі вимоги до охорони довкілля, змушує нашу державу звернути увагу на розв'язання проблеми навколишнього

середовища і, зокрема, на один із головних чинників негативного впливу на нього – відходи.

Враховуючи вищесказане, виникла необхідність в розробленні нової системи екологічного управління, оскільки існуюча система має низку недоліків, а саме: неспроможність зацікавити товаровиробників у проведенні заходів зі скорочення обсягів утворення відходів за рахунок власних коштів; недостатньо оперативне і ефективне реагування на динаміку економічних і екологічних процесів в державі; не розроблений механізм безпечного регулювання природокористування. Керівники підприємств вважають, що природні ресурси значно дешевші в порівнянні з витратами на реалізацію екологічно безпечних технологій. Такий спрощений підхід до прийняття природоохоронних рішень керівництва підприємств і провідних спеціалістів призвів до того, що управління процесами екологічно безпечного розміщення відходів розвинуті слабо і є малоефективними, що зумовлює необхідність прискорення впровадження ринкового механізму регулювання природокористування із застосуванням одночасно як адміністративних, так і економічних інструментів [5].

Аналізуючи проблеми управління відходами, не можна не погодитись з тезою В.С. Міщенка [4], де наголошується, що для відходів як для матеріального об'єкта характерним є те, що на сучасному рівні розвитку суспільного виробництва та технологій їм технічно складно і не завжди економічно вигідно надавати споживні якості. Щодо багатьох з них розроблення прогресивних технологій лише починається. Зазначена ситуація зумовлена складністю і неординарністю проблеми перероблення відходів та є наслідком недостатньої уваги щодо започаткування і проведення комплексу відповідних досліджень.

Варто також звернути увагу на стратегічне спрямування цінової діяльності підприємства у конкретній перспективі з використанням прогнозованої ціни на переробку відходів. Встановлено, що недостатня увага до фактичного ціноутворення може призвести не лише до заниженої фактичної ціни продукції (у нашому випадку повторного перероблення відходів), а й до зменшення обсягів реалізації [6, 557]. Економічна невідповідність зазвичай оманлива, бо ґрунтується на недооцінюванні, по-перше, екологічних наслідків викидань відходів у навколишнє середовище, по-друге, довгострокових наслідків виснаження або відпрацювання кращої частини невідновлюваних природних ресурсів [5].

На сучасному етапі ліберальний проект виявився найбільш життєздатним. Попри переконливі

СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

переваги, лібералізм має свої слабкості й вади, які не дозволяють йому стати конститутивною основою глобального світу. Глобалізація – це скоріше відтворення *потреби світового співтовариства* у період найгострішої кризи сучасної цивілізації відновити авторитет і силу ідеї *колективної відповідальності* людини й людства, їх кооперації, за умови збереження цілісності та єдності життя на планеті заради еко-майбутнього. Використавши усі засоби примусового впливу на природу, свободу та прогрес, сучасне суспільство упритул підійшло до реалізації ідеї діалогу культур і цивілізацій як до єдиного дійсно гуманного засобу подолання суперечностей, суперечок і конфліктів. Розглядаючи філософські та соціальні аспекти глобалізації, можна зазначити, що глобалізація є *історичним шансом* для відродження великої ідеї гуманізму. Тобто глобалізація буде настільки благом для світового співтовариства, наскільки вона зуміє акумулювати у собі прагнення людства вижити, і не продовжувати весь час виживати, але жити гідним людським життям. Наступив саме той час, коли ця потреба стає усвідомленою необхідністю й отримує реальну можливість перетворитися на провідну тенденцію всесвітньо-історичного розвитку, виступити фундаментом нової парадигми науково-теоретичного світобачення. Отже, глобалізаційна проблематика формує важливий пласт предмета психології, філософії та економіки, тобто об'єктом дослідження виступає процес становлення еко-майбутнього людської цивілізації.

Основну ідею цього дослідження можна сформулювати таким чином: загальна взаємозалежність суб'єктів світу, що існують в умовах глобалізації, може бути осмислена як суттєва характеристика нелінійного розвитку, який веде до виникнення взаємовиключних перспектив у момент біфуркації – загальний прогрес та процвітання або нові фатальні небезпеки. Такий підхід дає можливість методологічно обґрунтувати необхідні стратегії управління, нові імперативи влади, всі рівні якої мають бути перетворені для забезпечення наступному поколінню справжнього еко-майбутнього.

Предметом дослідження будуть виступати особливості управління, яке спрямоване на формування еко-майбутнього світу, що глобалізується.

Основними методами дослідження виступають діалектичний, герменевтичний, компаративний, структурно-функціональний. За допомогою діалектичного методу проаналізовано динаміку історичного розвитку людського суспільства та специфічні особливості сучасного етапу цього

розвитку; досліджено сутність феномену глобалізації та фундаментальних суперечностей постіндустріального суспільства. На основі герменевтичного методу проведено дослідження специфіки управління процесами самоорганізації за умов складності в сучасному світі. За допомогою компаративного методу здійснено порівняльний аналіз можливих стратегій та варіантів побудови майбутнього людської цивілізації за допомогою структурно-функціонального методу – структури владних відносин в сучасному суспільстві. Не дорядна роль при побудові еко-майбутнього належить санітарно-екологічному контролю.

У жодній країні світу людина і навколишнє середовище не охоплені такою щільною багаторівневою і багатовідомчою системою санітарно-екологічного контролю, як в Україні та Росії. Теоретично санітарна пропаганда присутня скрізь, навіть у закинутих куточках країни. Проте результати (публічна інформація та статистика) невтішні:

- від 50 до 80% обсягів всіляких скидань і викидів (включаючи токсичні відходи), здійснюваних промисловими підприємствами, є несанкціонованими;

- від 50 до 80% продуктів харчування, що продаються населенню (включаючи консерви, масло, спиртні напої), – фальшивки, небезпечні для здоров'я і життя;

- країна здригається від надзвичайних подій, немислимих в жодній цивілізованій країні: масове отруєння дітей на молочній кухні, в школі, в дитячому таборі, в літньому таборі; отруєння половини населення крупного міста молоком чи йогуртом з місцевого молокозаводу, виявлення на березі ріки розбитих ампул з чумною вакциною, розлитою в університеті ртуттю і т.д.;

- незважаючи на великі обсяги санітарної пропаганди, антисанітарія стала нормою життя більшої частини населення;

- розповсюдження епідемій, що виникають на ґрунті суцільної антисанітарії;

- загальне погіршення екологічної ситуації і рівня здоров'я населення.

Звісно, причиною багатьох цих негативних явищ є й об'єктивні (економічні) обставини. І все-таки очевидно, що більшість негативних факторів можна було б передбачити, вжити превентивні заходи та уникнути. Якби в уряді, у державних органів, покликаних стежити за санітарно-екологічним благополуччям в країні, була чітка концепція створення цього благополуччя. Здоров'я населення – зрештою – головна мета санітарно-екологічного контролю і освіти. І перше слово тут повинно бути за медиками. Але що робити, якщо

СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

вони або мовчать або часто повторюють, не замислюючись, висунути кимсь доктрину.

Іншим важливим чинником екобезпеки є захист навколишнього середовища. Щоб активно розв'язувати проблему очищення довкілля від шкідливого промислового виробництва, потрібно нейтралізувати шкідливі елементи у викидах через порохо- і газовловлювачі, водоочисні споруди, сіркоочищення, безпечні технології роботи з потенційно небезпечними хімічними речовинами, впроваджувати у виробництво нові, екологічно чисті ресурсо-енергозберігаючі, безвідходні, зі замкненим циклом технології, обмежувати до мінімуму використання хімічних засобів при вирощуванні сільськогосподарської продукції, у лісах і лісовій промисловості. Для підприємств і електростанцій потрібно встановити допустимі межі забрудненості викидів.

Особливу увагу слід приділити проведенню екологічно чистих заходів на транспорті, згорання палива на якому надзвичайно забруднює атмосферу. У великих містах, зокрема візьмемо міста Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Харків, Львів, де велике зосередження транспорту, більшість якого понад десять років перебуває в експлуатації та не відповідає екологічним вимогам, забруднення навколишнього середовища досягає критичного рівня. Якщо взяти статистику за період 2004 року про кількість легкових автомобілів, що перебувають у приватній власності в розрізі регіонів, то перше місце посідає Донецька область – 498,3 тис. од.; далі м. Київ 444,1 тис. од.; Дніпропетровська – 368,0 тис. од.; Харківська – 345,2 тис. од.; Луганська – 272,4 тис. од.; Львівська – 225,5 тис. од. Заміна етилованого бензину і дизельного палива новим, екологічно чистим паливом, оснащення автомобілів каталізаторами і фільтрами, повний перехід міського автомобільного перевезення пасажирів на метро, трамвайне і тролейбусне сполучення, а також широке застосування велосипедів. Потрібно ставити ультиматум про заборону використання в населених пунктах транспортних засобів, що не відповідають екологічним стандартам. Встановити, щоб на лобовому склі екологічно безпечних автомобілів наклеювалися зелені карточки.

Розв'язання проблеми санітарного очищення населених пунктів і прилеглих до них територій, наведення належного санітарного стану, чистоти та благоустрою. За недотримання цих вимог – карати порушників. Переведення цих служб на госпрозрахунок.

Обов'язкове очищення відходів, а де це неможливо – зупинення підприємств. Розгорнення будівництва сучасних підприємств із повторної пере-

робки (регенерації) твердих побутових відходів та сміття із населених пунктів. Модернізація очисних станцій.

Залучення наукового і фінансового потенціалу світу, введення в дію всіх економічних, політичних і наукових можливостей – внутрішніх і міжнародних – з метою ліквідації наслідків Чорнобиля та повернення до життєдіяльності Чорнобильської зони. Матеріальна допомога жертвам Чорнобиля, забезпечення ліками, вітамінами, харчуванням тощо. За деякими зарубіжними даними, внаслідок Чорнобильської аварії в найближчі десятиліття можуть загинути близько 100 тис. осіб.

Державна програма екологічного захисту та зменшення наслідків Чорнобильської катастрофи повинна передбачати вимогу компенсації завданих збитків Україні Росією – спадкоємницею СРСР, і порушення кримінальної відповідальності проти тодішнього партійно-державного керівництва України за допущену трагедію, припинення будівництва в Україні нових атомних станцій; спочатку закрити Чорнобильську АЕС, а після цього припинити експлуатацію технічно непридатних атомних станцій та енергоблоків, згодом – закрити і ліквідувати всі атомні реактори та атомну енергетику взагалі. Наприклад, Італія вже вирішила згорнути виробництво електроенергії на АЕС. Шведи розробили програму зупинки всіх діючих реакторів до 2010 р. Позитивно розв'язується ця проблема у США.

Ліквідацію атомної енергетики потрібно здійснювати, паралельно утворюючи компенсуючі потужності на основі безпечних й екологічно нешкідливих технологій: вітроенергетики, геліоенергетики, терморесурсів тощо.

Забезпечення охорони навколишнього середовища Карпат і перетворення Прикарпаття, Закарпаття і Карпат та їх водного басейну в національний парк як зону здоров'я, легені України та Європи. Цю природну зону доцільно пристосувати під туристсько-оздоровчий центр Європи, розвиваючи там різноманітні види туризму, відпочинку й оздоровлення, широко залучаючи іноземний капітал. На всій території України доцільно всі схили, малородючі землі, землі біля транспортних магістралей та інші місця засаджувати сортовими високопродуктивними видами дерев і насаджень для того, щоб на кожного мешканця України припадала певна кількість площі лісових насаджень.

Всіляка підтримка громадських організацій і формувань, які виявляють турботу про чистоту довкілля, ґрунтів, лісів, водного басейну, сприяння їм в організації обміну думками на конференціях, з'їздах, симпозіумах та ін.

СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Висновки. Широка й активна участь України в роботі міжнародних організацій з екологічної безпеки: Європейській економічній комісії, Програмі ООН з навколишнього середовища, Міжнародній спілці охорони природи і природних ресурсів тощо. Це дає змогу кожній країні викладати свою позицію, досвід здійснення заходів, спрямованих на охорону довкілля та спільно розв'язувати екологічні проблеми.

Вступ України до міжнародних екологічних структур допоможе їй розробити, укласти і підписати відповідні міждержавні угоди з державами-сусідами про незабруднення прикордонного середовища України, скоротити чи стабілізувати викиди в атмосферу, ґрунт і воду сірки, окислів азоту, інших шкідливих речовин, не забруднювати транскордонні водні шляхи і міжнародні озера, попереджувати й обмежувати транскордонні наслідки промислових аварій.

Враховуючи євроінтеграційну спрямованість екологічної політики країни, повинно докорінним чином змінитися ставлення до проблеми використання власних відходів, що потребує вдосконалення законодавства за напрямками: приведення у відповідність з європейською практикою; запобігання утворенню відходів та зменшення обсягів їх утворення; реалізація принципу відповідальності виробника за збір і переробку окремих видів продукції після її використання; формування в Україні ринкового механізму поводження з відходами як вторинними ресурсами; стимулювання притоку інвестицій у сферу поводження з відходами; встановлення нормативів платежів, що стимулюють збір та утилізацію використаних тари і упаковок; здійснення державного нормування рівня переробки окремих видів відходів, розробка для реалізації цього принципу національних планів і програм розвитку ринку вторинних ресурсів, збільшення обсягів субсидій на заходи у цій сфері; посилення відповідальності за правопорушення у сфері поводження з відходами; реалізація практики надання підприємствам із збору та переробки відходів податкових пільг, пільгових кредитів та транспортних тарифів; економічне стимулювання збільшення обсягів виробництва товарів і продукції, що виготовляються з відходів або з їх використанням; забезпечення підвищення ефективності використання природної сировини за рахунок зменшення втрат сировинних, матеріальних та паливно-енергетичних ресурсів у технологічному процесі виробництва товарів і продукції [6].

Перспективними ж напрямками такого роду досліджень мають стати дослідження, спрямовані на пошук інших можливих варіантів з управління відходами в доповнення до вже існуючих

та здійснення заходів, спрямованих на охорону довкілля та спільне розв'язання екологічних проблем.

1. Закон України про підприємництво // *Закони України. Офіційне видання.* – К., 1996.

2. Закон про підприємства в Україні // *Закони України. Офіційне видання.* – К., 1996.

3. Закон України "Про відходи" із змінами, внесеними згідно із Законом N 3073 від 07.03.2002 // *Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, N 36 – 37. – С. 242.*

4. Берлінг Р.З. Державне управління поведінням з твердими відходами: Дес. кад. екон. наук.: 08.02.03/ Національний університет "Львівська політехніка". – Львів, 2004. – 188 с.

5. Берлінг Р.З., Живко З.Б., Карий О.І. Біржові торги – ефективний механізм управління вторинними матеріальними ресурсами і відходами / *Науковий вісник ЛьвДУВС: Серія економічна* / Гол. редактор Тринько Р.І. – Львів, 2006. – Вип. 2 № 1(3). – С. 193 – 204.

6. Живко З.Б. Особливості ціноутворення на інноваційні товари // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна науково-технічна політика: інноваційний розвиток та інформаційний простір. Матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Тези доповідей МНПК НАН України, Інститут регіональних досліджень. Вип. XVI – Львів, 2000. – С. 553 – 559.*

7. Міщенко В.С. Відходи і вторинне ресурсокористування // *Утилізація отходов, организация и контроль полигонов: Сб. научн. статей.* – Одеса: ОЦНТЭИ, 1999. – С. 61 – 65.

8. Екологічне маркування <http://ecolabel.org.ua/main-decision.5.html>

9. Колос Б.О. Модель управління державою III-го тисячоліття: Тези наук. доп. на 1-й Міжнародн. наук. - практ. конф. – Львів, 2002.

10. Колос Б.О. Стратегія й тактика розвитку освіти, науки й формування людини в Україні у XXI столітті // *Збірник наукових праць Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу.* – Львів, 2003. – №1.

11. Реверчук Н.Й., Малик Я.И., Кульчицький І.І., Реверчук С.К. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: Навч. посібн. / За ред. д-ра. екон. наук С. Реверчука. – Львів, 2000.

12. Хміль Ф.І. Становлення сучасного менеджменту в Україні (проблеми теорії та практики): Монографія. – Львів, 1996.